

Jūratė Čirūnaitė

VYRŲ ĮVARDIJIMAS XVI – XVII AMŽIAUS LDK KARIUOMENĖS DOKUMENTUOSE

ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėjami XVI – XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų luomo vyrų antroponimai ir juos paaškinantys bendriniai žodžiai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, vyrų antroponimija.

ABSTRACT

The article analyses the antroponims and their meaning clarifying general words of male noblemen in the period of 16 – 17th century of the Grand Duchy of Lithuania.

KEY WORDS: the Grand Duchy of Lithuania, antroponims of men. Naming of Men in the 16 – 17th century of the Grand Duchy of Lithuania in the documents of the army.

Lietuvių asmenvardžiai tiriami jau gana seniai. Daugiausia iki šiol domėtasi dvikamieniais žmonių vardais. Juos tyrė A. Leskianas [5], [6], K. Būga [1], A. Salys [10], P. Skardžius [11], [12], J. Jurkėnas [16], [17], Z. Zinkevičius [13] ir kt.

Vienkamienius asmenvardžius yra minėję Salys [10], P. Jonikas [3], juos išsamiai yra tyrusi V. Maciejauskienė [8].

Pradėtos tirti lietuvių pavardės: sudarytas ir išleistas „Lietuvių pavardžių žodynas“ [4]. Lietuvių pavardžių formavimasis aprašytas V. Maciejauskienės monografijoje [7].

Jau šiek tiek yra patyrinėtas miestų vardynas. XVII amžiaus Vilniaus asmenvardžius išsamiai išnagrinėjo Zinkevičius [13], Kauno miestiečių XVI amžiaus antrosios pusės antroponimiją tirti pradėjo A. Ragauskaitė [9].

Lietuvių vardyną nemažai yra paveikęs LDK gyvenusių rytinių slavų vardynas. Yra išleisti du baltarusių antroponimijos tomai. Jų autorius – M. Biryla [14], [15].

Pradėtos tirti ir lietuvių pravardės. Apie jas monografiją yra išleidęs A. Butkus [2].

Straipsnio medžiaga rinkta iš keturių to paties pobūdžio dokumentų – kariuomenės (bajorų) sąrašų. Tai 1528, 1565, 1567 metų LDK kariuomenės surašymo dokumentai ir 1631 metų totorių valdų revizija. Šaltiniuose asmenys užrašomi asmenvardžiais (kartais – su juos paaškinančiais bendriniais žodžiais) ir kartu nurodomas kariuomenei tiekiamų žirgų skaičius

(1565 ir 1567 metų dokumentuose – taip pat ir amunicija). Šaltinių apimtis nevienoda. Ilgiausias – 1567 metų sąrašas, trumpiausias – 1631 metų dokumentas. Šaltiniai apima 100 metų laikotarpį – nuo 1528 iki 1631 metų.

XVI amžiuje dokumentai rašyti LDK kanceliarine slavų kalba, XVII amžiuje – lenkų kalba.

Visi straipsnyje pateikiami įvardijimai yra metrikuoti. Po kiekvieno iš jų skliaustuose nurodomas šaltinis, iš kurio išrašytas įvardijimas, numeris ir puslapis. Jeigu išrašoma iš XVI amžiaus LDK kariuomenės dokumentų, po nuorodos 18 rašomas puslapio skaičius: 1 – 232 – iš 1528 metų, 238 – 430 – iš 1565 metų, 431 – 1378 – iš 1567 metų dokumento.

Straipsnyje bent iš dalies supažindinama su LDK vyrų įvardijimu. Kadangi visų įvardijimų dėl gausumo aprėpti neįmanoma, apsiribojama keliais sąrašais: iš XVI amžiaus dokumentų išrašyti visi Žemaitijos, Kauno pavieta, Volynės ir totorių įvardijimai bei iš jų padarytos preliminarios išvados.

Patroniminė sistema

Visoje LDK, išskyrus Volynę, dominuoja dvinariai vyrų įvardijimai vardu ir tėvavardžiu, pavyzdžiui, *Бартош Шилович* [18. P. 550], *Адамъ Петровичъ* [18. P. 730], *Янь Миколаевичъ* [18. P. 978], *Лукашъ*

Петроїтись [18. P. 1306]. Volynėje daugumą įvardijimų sudaro vardas ir *-sk-* tipo asmenvardis, pavyzdžiui, *Воїтєхъ Вернацкїи* [18. P. 1246]. Vėliausiai, išskyrus Volynę, tėvavardinė sistema įsigalėjo totorių vėliavoje. Dar 1528 metų dokumente vardu arba vardu ir luomo nuoroda князь užrašyta 33,2% totorių. Pavyzdžiui, *Величко* [18. P. 190]; *Князь Иванъ, хоружїи Татарскїи* [18. P. 109]; *Увосєнь* [18. P. 110]; *Курманъ* [18. P. 114]; *Князь Майко* [18. P. 114]; *Мамьїиъ* [18. P. 118]; *Давлєїиъ* [18. P. 120]. 1565 ir 1567 metų dokumentuose jau ir beveik visi totoriai užrašomi vardu ir tėvavardžiu. Pavyzdžiui, *Петъръ Миньдолатовичъ, хоружьїи Виленскїи* [18. P. 424]; *Курьманъ Васкевичъ* [18. P. 425]; *Шагунъ Ахьметовичъ* [18. P. 426]; *Абрагїиъ Тулатовїиъ* [18. P. 430]; *Томаїиъ Темирбулатовичъ* [18. P. 1373]; *Нур-Довлєть Сулєймановичъ* [18. P. 1374].

Tėvavardžiai visoje LDK, išskyrus Žemaitiją – vien tik priesagų *-овичъ, -евичъ, -ичъ* vediniai. Tik Žemaitijoje tėvavardžiai, greta slaviškų priesagų, sudaromi ir su lietuviškomis patroniminėmis priesagomis. 1528 metais Žemaitijos sąrašė lietuviškų patroniminių priesagų užrašyta 199 (13,3% visų patroniminių priesagų), 1567 metais – 959 (42,2%). Tarp lietuviškų tėvavardinių priesagų vyrauja *-ait-*: 1528 metais – 196 (98,5%), 1567 metais – 849 (88,5%), pavyzdžiui, *Резкоїтїсь* [18. P. 1307]. Antra pagal gausumą – priesaga *-їн-*: 1528 metais – 2 (1%), 1567 metais – 60 (6,3%), pavyzdžiui, *Янкуносъ* [18. P. 1308]. Trečia pagal gausumą – priesaga *-он-*: 1567 metais – 42 (4,4%), pavyzdžiui, *Кєдмонтоносъ* [18. P. 1279]. Vos kelis kartus užfiksuota priesaga *-єн-*: 1528 metais – 1 (0,5%), 1567 metais – 3 (0,3%), pavyzdžiui, *Юрьяносъ* [18. P. 1287]. Galima spėti, jog kaip patroniminės galėjo būti vartojamos taip pat priesagos *-uit-* (1567 metais – 3; 0,3%), pavyzdžiui, *Януїтїсь* [18. P. 1272], ir *-yt-* (1567 metais – 2; 0,2%), pavyzdžiui, *Валєнтыйїтїсь* [18. P. 1305]. Pateikti tik valsčiuose užrašytų bajorų sąrašų duomenys; į skaičiavimus neįtraukti 1567 metų Žemaitijos ponų-tijūnų registro ir samdinių patroniminių priesagų paplitimo faktai.

Vidurio ir Rytų Lietuvoje lietuviškos

patroniminės priesagos užfiksuotos 33 kartus (*-єн-* – 4, *-їн-* – 9, *-ait-* – 8, *-он-* – 1, *-uit-* – 1). Iš jų 12 kartų po lietuviškos priesagos užrašyta slaviška. Pavyzdžiui, *Мїлюновичъ* [18. P. 73]; *Кєлєновичъ* [18. P. 66]; *Довькєновичъ* [18. P. 106]; *Станькуновичъ* [18. P. 106]; *Довкуновичъ* [18. P. 106]; *Воїдєнєвичъ* [18. P. 540]; *Рьмьтєнєвичъ* [18. P. 595]; *Яноновичъ* [18. P. 275]. Duomenys rinkti iš 1528, 1565 ir 1567 metų dokumentų.

Galima išvelgti regioninius patroniminių priesagų vartojimo lietuviškosios LDK dalies bajorų įvardijimuose skirtumus: Vidurio ir Rytų Lietuvoje bajorų patronimai (išskyrus retas išimtis) buvo užrašomi tik su slaviškomis patroniminėmis priesagomis *-овичъ, -евичъ, -ичъ*, o Žemaitijos bajorų tėvavardžių užrašymuose lygiagrečiai buvo vartojamos ir slaviškos, ir lietuviškos tėvavardinės priesagos.

Ne visuose įvardijimuose yra po vieną tėvavardį – patronimai gali būti du. Pirmąjį reikėtų laikyti tėvavardžiu, o antrąjį (užrašytą nominatyvu arba genityvu) – tėvo tėvavardžiu. Pavyzdžiui, asmens, vardu *Малїкьбаїша Ордынецъ*, sūnus – *Осанъ Малїкьбаїшїчъ*, o šio sūnus – *Маско Осановичъ Малїкьбаїшїчъ* [20. P. 25–27]. Tėvo tėvavardis (priesaginis senelio vardo vedinys), tai yra asmenvardis, jungiantis tris šeimos kartas, į anūko įvardijimą dažniausiai užrašomas keičiant linksnį – genityvu, kartais – nominatyvu.

Įvardijimo ilgis

Dokumentuose vyrauja dviejų asmenvardžių įvardijimai. Vianarių gerokai mažiau, trinariai reti, keturnarių (itin reti – penkianarių) yra vos keletas. Pavyzdžiui, ištyrus Volynės, Žemaitijos. Kauno ir totorių registrų įvardijimus, rasti 5989 dvinariai (89,7%), 477 vienanariai (7,1%), 206 trinariai (3,1%) ir 8 keturnariai (0,1%) įvardijimai. Įvardijimus dažniausiai sudaro vien asmenvardžiai. Tačiau kartais į juos įeina ir asmenvardžių paaiškinančių bendrinių žodžių. Jų būna vienas – du.

Įvardijimo tipai

Vyrų įvardijimus galima klasifikuoti šeimos asmenvardžio atžvilgiu. Šeimos asmenvardis – tai tėvavardis (patronimas) ir *-sk-* tipo antroponimas. Susidaro trys skirtingo dydžio įvardijimo tipai: 1) įvardijimai be šeimos asmenvardžių (604 įvardijimai; 9,0% visų įvardijimų), 2) įvardijimai vien šeimos asmenvardžiais (87; 1,3%), 3) mišrūs įvardijimai (5985; 89,6%). Šiuos skaičius galima palyginti su šaltiniuose užrašytais moterų įvardijimais. Be šeimos asmenvardžių užrašytos 75 moterys. Tai 4,2% visų įvardijimų. Vien šeimos asmenvardžiais užrašytos 1122 moterys. Tai 62,5% visų įvardijimų (vyrų įvardijimų, skirtingai nei moterų, šiam tipui priskirtina mažiausiai). Mišriajam tipui priklauso 599 įvardijimai. Tai 33,4% visų įvardijimų (vyrų įvardijimų šiam tipui priskirtina daugiausia).

Populiariausi vyrų įvardijimo būdai

Populiariausi vyrų įvardijimo būdai apskaičiuoti iš Žemaitijos (3934 įvardijimai), Volynės (743), totorių (1054) ir Kauno (949) registrų. Volynės ir totorių įvardijimai išrašyti iš 1528, 1565 ir 1567 metų dokumentų, Žemaitijos ir Kauno įvardijimai išrašyti iš 1528 ir 1567 metų dokumentų, nes 1565 metų sąrašuose tų registrų nebuvo.

Užrašant įvardijimo būdo formuluotę, buvo bandoma kiek įmanoma labiau schematizuoti: visi asmenvardžiai, kurie nėra patroniminės arba *-sk-* tipo priesagos vediniai, laikyti vardais. Taip elgtasi todėl, kad vyrų asmenvardžiai šiame darbe domina tik tiek, kiek jie susiję su moterų šeimos asmenvardžiais.

1. Vardas + patronimas (tėvavardis) – 5305; 79,4%. Pavyzdžiui: *Мартинъ Радивловичъ* [18. P. 63]; *Лавринъ Олехновичъ* [18. P. 67]; *Пань Оедоръ Войничъ* [18. P. 1239]; *Пань Гаврило Василевичъ* [18. P. 1242]; *Мисюсь Якубовичъ* [18. P. 740]; *Князь Мортуза Маликзбашичъ* [18. P. 119]; *Кгриуць Юркгайтисъ* [18. P. 1350]; *Крикгалюсь Станойтисъ* [18. P. 1350]. Šis įvardijimo būdas labai populiarus Žemaitijoje (3667; 93,2%),

mažai paplitęs Volynėje (110; 14,8%).

2. Vardas + *-sk-* tipo asmenvardis – 461; 6,9%. Pavyzdžiui: *Андрей Ильковскій* [18. P. 63]; *Война Хоружий Лабуньскій* [18. P. 64]; *Оедоръ Бережецкій* [18. P. 1238]; *Пань Василей Воютинскій* [18. P. 1242]; *Пань Якимъ Охлоповскій* [18. P. 1245]; *Янь Наревскій* [18. P. 1307]; *Янь Заполскій* [18. P. 1288]; *Миколай Суходолскій* [18. P. 1284]. Ypač populiarus šis įvardijimo būdas Volynėje (396; 53,3%), labai retas Žemaitijoje (42; 1,1%) ir visai nepasitaiko totorių sąrašuose.

3. Vardas – 398; 6%. Pavyzdžiui: *Войтехъ* [18. P. 66]; *Дукаруна* [18. P. 213]; *Мишько* [18. P. 68]; *Диржисъ* [18. P. 68]; *Пань Дмитръ* [18. P. 1241]; *Пань Оедоръ* [18. P. 1242]; *Левъ* [18. P. 1254]; *Князь Айдаръ* [18. P. 111]; *Князь Абраимъ* [18. P. 111]; *Князь Магметъ* [18. P. 109]; *Князь Ях[ъ]я* [18. P. 109]; *Атаманъ Мальшиька* [18. P. 117]; *Князь Кулзуманъ* [18. P. 111]; *Курманъ* [18. P. 114]. Šis įvardijimo būdas gana populiarus tarp totorių – 211; 20% (1528 metų dokumente – 168; 33,2%), beveik nepasitaiko Žemaitijoje – 72; 1,8% (1567 metų dokumente – 9; 0,4%).

4. Du vardai – 205; 3,1%. Pavyzdžiui: *Есюлись Бацулись* [18. P. 1316]; *Шимъко Алькимъ* [18. P. 66]; *Мартинъ Пусеилькисъ* [18. P. 64]; *Миколай Дышла* [18. P. 64]; *Мартинъ Бутримъ* [18. P. 64]; *Янь Шукъшта* [18. P. 63]; *Пань Богданъ Дедеркало* [18. P. 1240]; *Пань Прокопъ Волчко* [18. P. 1241]; *Михайло Монтивидъ* [18. P. 1303]; *Стась Букгойлись* [18. P. 1303]; *Петръ Сункгойло* [18. P. 1271]; *Шимонъ Орвидъ* [18. P. 1267]; *Балтромей Щастный* [18. P. 1289]. Šis įvardijimo būdas palyginti dažnas Volynėje (78; 10,5%). Abu vardai skirtingi: vienas – krikšto vardas, kitas – senovinis asmenvardis.

5. Du vardai + patronimas (tėvavardis) – 77; 1,2%. Pavyzdžiui: *Князь Андрей Оедоровичъ Головня* [18. P. 1255]; *Пань Оедоръ Сидоровичъ Дедеркало* [18. P. 1240]; *Янь Юрьевичъ Линкя* [18. P. 742]; *Ленартъ Миколаевичъ Кгрежа* [18. P. 744]; *Стась Станиславовичъ Борюсь* [18. P. 746]; *Петръ Лавриновичъ Шукшта* [18. P. 717]; *Станиславъ Венцлавовичъ Кгрудъ* [18. P.

1267]; *Станиславъ Петровичъ Довгзяль* [18. P. 1269]; *Янь Матеевичъ Товтвидь* [18. P. 1266].

6. *-sk-* tipo asmenvardis – 43; 0,6%. Pavyzdžiai: *Лянтвойтъ Кгейдонскій* [18. P. 66]; *Войтъ Кгендонскій* [18. P. 63]; *Пань Лубунскій* [18. P. 1255].

7. Vardas + patronimas (tėvavardis) + patronimo genityvas – 42; 0,6%. Pavyzdžiai: *Юръи Яновичъ Андриюшевича* [18. P. 737]; *Станись Матеевичъ Бортькевича* [18. P. 739]; *Матей Каспоровичъ Нартовича* [18. P. 740]; *Янь Станиславовичъ Левчевича* [18. P. 1306]; *Михаль Грицевичъ Левцовича* [18. P. 1270]; *Пань Янь Николаевичъ Сиревича* [18. P. 1352]; *Янь Петровичъ Семеновича* [18. P. 1292]; *Янь Мартиновичъ Мойсеевича* [18. P. 1328].

8. Vardas + patronimas (tėvavardis) + *-sk-* tipo asmenvardis – 28; 0,4%. Pavyzdžiai: *Князь Яковъ Андреевичъ Четвертинскій* [18. P. 1256]; *Федоръ Микитичъ Князскій* [18. P. 1256]; *Матьясь Зенькевичъ Остриевскій* [18. P. 1253]; *Исай Олехновичъ Козинскій* [18. P. 1253]; *Янь Юрьевичъ Дановскій* [18. P. 1302]; *Матись Николаевичъ Лопинскій* [18. P. 1274]; *Стась Яновичъ Палецкій* [18. P. 1294].

9. Vardas + du patronimai – 26; 0,4%. Pavyzdžiai: *Пань Федоръ Карпановичъ Чапличъ* [18. P. 1250]; *Янь Николаевичъ Дашковичъ* [18. P. 1338]; *Щепанъ Яновичъ Сиройтисъ* [18. P. 1306]; *Щепанъ Петровичъ Сиройтисъ* [18. P. 1305]; *Михаль Станиславовичъ Достиновичъ* [18. P. 1271]; *Михаль Николаевичъ Ляховичъ* [18. P. 1272]; *Керикъ Мицунось Володковичъ* [18. P. 1298].

10. Patronimas (tėvavardis) – 22; 0,3%. Pavyzdžiai: *Нарковичъ* [18. P. 65]; *Казакъ Яньковичъ* [18. P. 112]; *Олтушевичъ* [18. P. 111]; *Легиевичъ* [18. P. 115]; *Кузмановичъ* [18. P. 110]; *Каранбатовичъ* [18. P. 116]; *Кадышевичъ* [18. P. 114]; *Кадыревичъ* [18. P. 110]; *Восмановичъ* [18. P. 119]; *Базаровичъ* [18. P. 110]; *Атамоновичъ* [18. P. 110]; *Азьбердеевичъ* [18. P. 110]; *Якубайтисъ* [18. P. 223]. Šis įvardijimo būdas labiausiai paplitęs totorių

sąrašuose – 19; 1,8% totorių įvardijimų (1528 metų dokumente – 19; 3,8% totorių įvardijimų).

11. Vardas + du *-sk-* tipo asmenvardžiai – 18; 0,3%. Pavyzdžiai: *Пань Олексадро Жоравницкій, ключникъ Луцкій* [18. P. 1238]; *Пань Яронимъ Крупскій, столникъ Холмскій* [18. P. 1249].

12. Patronimo nominativus pluralis – 13; 0,2%. Pavyzdžiai: *Войтковичы* [18. P. 66]; *Довлетовичы* [18. P. 110]; *Тамъзичы* [18. P. 114]; *Левковичы* [18. P. 120].

13. Du vardai + *-sk-* tipo asmenvardis – 11; 0,2%. Pavyzdžiai: *Пань Семень Черненицкій Ласко* [18. P. 1241]; *Пань Григорей Болбась, писарь земьскій Кремьянскій* [18. P. 1243]; *Пань Иванъ Кирдей Мнишинскій* [18. P. 1243]; *Пань Федоръ Гурко Омелинскій* [18. P. 1251].

14. Vardas + *-овъ* priesagos vedinys – 7; 0,1%. *Якубъ Григоровъ зять* [18. P. 65]; *Иванъ Косовъ* [18. P. 203]; *Андрейко пасынокъ Тишковъ* [18. P. 212]; *Богданъ Плюсковъ* [18. P. 230]; *Сташъко Семашковъ зять* [18. P. 230]; *Петровъ зять Юргелисъ* [18. P. 202]; *Пашко Федковъ зять* [18. P. 201].

15. Du patronimai – 3; 0,04%. Pavyzdžiai: *Питкень Якубовичъ* [18. P. 216].

16. *-sk-* tipo asmenvardis + patronimas – 3; 0,04%. Pavyzdžiai: *Стецкій Петровичъ* [18. P. 1315].

17. Du vardai + patronimas (tėvavardis) + *-sk-* tipo asmenvardis – 3; 0,04%. *Михаль Юшковичъ Кулветъ, судья Ковенскій* [18. P. 713]; *Янь Яновичъ Выдра, хоружий Ковенскій* [18. P. 712]; *Янь Яновичъ Шондя, хоружий Вешвянскій* [18. P. 1289].

18. Du *-sk-* tipo asmenvardžiai – 2; 0,03%. Pavyzdžiai: instr. sg. *Ляховскомъ Краевьскомъ* [18. P. 424].

19. Vardas + patronimas (tėvavardis) + du *-sk-* tipo asmenvardžiai – 2; 0,03%. Pavyzdžiai: *Пань Богданъ Костюшковичъ Хобовтовскій, судья Володемерскій* [18. P. 1239].

20. Vardas + moteriškos giminės asmenvardžio genityvas – 2; 0,03%. *Янь Товиловое зять* [18. P. 66]; *Станиславъ, зять Полоцкое* [18. P. 721].

Giminės vardas

1567 metų dokumente Kauno pavieto bajorai buvo surašyti giminėmis. Užrašant giminę, iš pradžių nurodomas jos pavadinimas ir gyvenamoji vieta, pavyzdžiui, *Родъ Довгойловъ з Ланчунова* [18. P. 721], *Родъ Римвидовъ з Арв[у]стова* [18. P. 724], *Родъ Минелкговичовъ отъ Жеймъ* [18. P. 727], *Родъ Конкгендовъ отъ Капицы* [18. P. 729], *Родъ Товткговичовъ з Мойшаколки* [18. P. 730], *Родъ Кгойлюшовъ отъ Поневаяжъ* [18. P. 733], *Родъ Кгинеиковъ з Овкшитикголь* [18. P. 734], *Родъ Монтвиловичовъ з Онтокинъ* [18. P. 738], *Родъ Колянцовъ з Кормяловомъ* [18. P. 740]. Po giminės pavadinimo vardu ir tėvavardžiu paprastai išvardijami giminės nariai. Jų būna nuo vieno iki devyniolikos (vidutiniškai po 6 – 7). Tokių giminių Kauno paviete 1567 metais užrašyta 77. Tikėtina, kad giminės pavadinimas, perkeltas į asmens įvardijimą, vėliau galėjo virsti pavarde.

Pavardė

1567 metų dokumente galima rasti duomenų apie ankstyvasias pavardes. Pavyzdžiui, Kameneco paviete (Palenkėje) užrašyti dviejų šeimų dviejų kartų vyriškos lyties atstovai, turintys bendrą asmenvardį *Кголимонть*: *Янь Кголимонть Петровичъ з ыменя з Узводу отъ отца своего Петра Кголимонта <...> Матись Юрьевичъ Кголимонть зыменя з Узводу отъ отца своего Юрья Кголимонта* [18. P. 1199 – 1200]. Kita abejonių nekelianti pavardė 1567 metais užfiksuota Žemaitijoje: *Сынъ князя Юрья Боровского, князь Михаль Боровский* [18. P. 1257]. Paveldimasis asmenvardis – *-sk-* tipo priesagos vedinys. Žemaitijoje ši priesaga buvo ypač reta. Dvikamienių baltišku antroponimų Palenkėje taip pat itin retai pasitaikydavo. Minėtieji asmenvardžiai paveldėjimo pavyzdžiai

(*Боровский* – Žemaitijoje, *Кголимонть* – Palenkėje) leidžia manyti, jog pavardėmis pirmiausia galėjo virsti vietiniams gyventojams nepažįstamos darybos ar neįprastai, gal net egzotiškai skambantys antroponimai. Tačiau apskritai tuo metu pavardės dar buvo labai retas reiškinys.

Žinoma, čia nebandoma teigti, jog pavardžių XVI amžiuje apskritai nebūta. Tačiau šaltinių specifika (asmens pateikiami be šeimos narių) neleidžia jų išskirti iš gausios patronimų masės. Kadangi žmonės buvo užrašomi daugiausia vardu ir patronimu, galima manyti, jog šie patronimai – dar ne pavardės, o tėvavardžiai.

1631 metų dokumente rastos kelios pavardės. *Bulhak: Fiedor Bulhak z synami Iwanem, Siemionem i Waskiem Bulhakami* [19. P. 133]. *Gniewiński: pan Gniewiński <...> Po nim synowie jego, czterech: niebos[z]czyk pan Walerian, pan Jan, pan Mikolaj Kazimierz i niebos[z]czyk pan Konstanty Gniewińscy* [19. P. 119]. *Naruszewicz: J.M. pan Jan Naruszewicz <...> synom J.M. pana lowczego J.M. panu Zygmuntowi Naruszewiczowi* [19. P. 134].

XVII amžiuje pavardžių galbūt yra ir daugiau, bet asmenys daugiausia užrašomi be šeimos narių. Taigi nustatyti, kuris asmenvardis pavardė, o kuris dar ne – neįmanoma.

Bendriniai žodžiai, paaiškinantys asmenvardžius

Su bendriniais žodžiais, paaiškinančiais asmenvardžius, dokumentuose iš viso užrašytas 2321 vyrų įvardijimas. Vyrauja luomo nuorodos (1283; 55,3%). Trečdalis visų nuorodų susijusios su pareigybe ir amatu (768; 33,1%). Palyginti nedaug yra šeimyninės padėties ir giminystės (147; 6,3%) bei tautybės (123; 5,3%) nuorodų.

Šeimyninė padėtis ir giminystė

Dažniausiai – 85 kartus – užrašyta nuoroda *сынъ* (sūnus). Retesnės yra nuorodos *зять* (žentas) – 9, *дету* (vaikai) – 6, *братъ* (brolis) – 5, *вдовичъ* (našlys) – 3 ir *пасынокъ* (posūnis) – 3. Po du kartus fiksuotos nuorodos *сирота*

(našlaitis) ir *сыновець* (sūnėnas). Po viena kartą – nuorodos *отчимъ* (patėvis), *мужъ* (vyras), *сестренець* (seserėnas).

Luomas

Dažniausiai – 859 kartus – užrašytos nuorodos, žyminčios vyrų kilmę iš ponų (*пань*, *его милост пань*, *J. M. pan*, *W. J. pan*). Gerokai mažiau kilmę iš kunigaikščių (*князь*, *его милост князь*, *Великий князь*, *княз*, *J. M. kniaź*) žyminčių nuorodų – 282. Šlėktų užrašyta 41 (*Шляхта*, *шляхтичъ*, *szlachcic*). Vajorų užfiksuota 34 (*бояринь*, *Бояринь королевое ея милости*, *Воjarзун*). Po 19 užrašyta dvarininkų, arba bajorų (*дворанинь короля его милости*, *Двор[ъ]янъ*, *Дворанинь господарьский*), bei ulonų titulų turinčių asmenų (*Улань*, *Улановичъ*, *Влань*, *Ulan*). Aštuonis kartus nurodomi murzos titulų turintys žmonės (*Мурза*, *Murza*), septynis kartus – miestiečiai (*Мецанинь*). Po keturis kartus fiksuojami dvarininkai žemvaldžiai (*земянинь*, *земенинь*), totorių caraičiai, arba chanaičiai, (*Царевичъ*, *Carewicz*) ir kaimiečiai (*селянинь*, *вешнякъ*). Vieną kartą paminimas aukščiausias valstybės asmuo karalius (*Господарь король*).

Tautybė

Dažniausiai – 68 kartus – nurodoma totorių tautybė (*Татаринь*, *Татарь*, *Татариновичъ*, *Tatarзун*, *Tatarowie*). Dauguma šių nuorodų (56) – iš 1631 metų dokumento. Po dešimt kartų užrašyti lenkai (*Ляхъ*, *Полски*) ir čekai (*Чех*). Šešis kartus minimi Ordos atstovai (*Ордынецъ*, *Орда*). Po penkis kartus nurodomi volyniečiai (*Волынецъ*) ir rusinai (*Русинъ*). Tris kartus žymimi vokiečiai (*Немецъ*). Po du kartus minimi mozūrai (*Мазурь*), italai (*Влохъ*), maskviečiai (*Москвитинь*), karelai (*Карель*), žemaičiai (*Жомойтинь*, *Жмуда*), prūsai (*Прусский*). Po vieną kartą randamas mordvis (*Мордвинь*), žudas (*Жидъ*), lietuviai (*Литвинь*), bulgarai (*Болгарский*).

Pareigybė, amatas

Pareigybės nuorodas galima suskirstyti į kelias semantines grupes. Viena iš jų susijusi su

bažnyčia. Daugiausia iš bažnytininkų užrašyta klebonų (*плебанъ*, *pleban*) – trylika. Vyskupų (*бискупъ*, *biskup*) yra dešimt. Gali būti, kad vyskupai ar kiti aukšti dvasininkai yra ir asmenys, rytinių slavų vadinami valdovais (*владыка*, *владычка*). Jų yra keturi. Užrašyti aštuoni musulmonų dvasininkai – mulos (*мальла*, *молла* *Татарский*, *molla*, *molla tatarski*). Užfiksuoti keturi stačiatikių dvasininkai (*нонь*), du altaristos (*олтариста*, *олтарыста*), vienas vargonininkas (*органиста*).

Atskirai galima kalbėti ir apie profesiją, amatą. Daugiausia užrašyta teismo pasiuntinių (*возный*, *возновичъ*, *возничъ*) – 48. Gerokai mažiau yra kalvių (*коваль*, *коваликъ*, *ковалчикъ*) – 18. Visi kalviai – iš Palenkės sąrašų. Yra devyni totoriai daržininkai (*на огороде*). Sodininkų (*садовникъ*) ir prekybų (*крамарь*, *крамарчикъ*) užrašyta po keturis, sukirpėjai arba odos supjovėjai (*кравецъ*) yra trys, virėjai ar virtuvininkai (*кухмистръ*, *кухмистръ его милости*) – du. Po vieną kartą užrašytas kailiadirbys (*кушьнеръ*), mokytojas (*бакаляръ*), gydytojas (*докторъ*), dainininkas (*певецъ*).

Iš pareigūnų daugiausia – 53 – yra teisėjų ir teismų darbuotojų (*судья*, *судья кгородский*, *судья дворный короля его милости*, *судичъ*, *судичъ земьски*, *подъсудокъ*, *подъсудокъ земьский*, *подъсудковичъ земьский*, *сedic ziemski*, *podsqdek*). Tiek pat – 53 – užrašyta ir seniūnų bei paseniūnių (*староста*, *подстаростий*, *старостичъ*, *starosta*). Nemažai – 33 – yra ir pakamarių (žemės bylas sprendžiančių pareigūnų) bei kamarių (*коморникъ*, *коморникъ земьский*, *коморникъ королевые ея милости*, *подкоморый*, *подкоморы земьски*, *подкоморычъ его королевской милости*). Užrašyta 30 valdytojų, arba laikytojų, (*державца*, *dzierzawca*), 26 raštininkai, perrašinėtojai (*писарь*, *писарь королевое*, *писарь земьски*, *писарь замьковый*, *писарь короля его милости*, *писарь господарьский*, *pisarz ziemski*). Šiai semantinei grupei galima priskirti ir dijokus, LDK kanceliarijos raštininkus (*дьякъ*, *дьякъ*

господарський, дякъ пана воеводы, дякъ канцлерей его королевской милости). Jie užrašyti devyni. Taip pat yra 19 tįjūnų (*тивунь, тывунь*), 14 vaičių (*войтъ, лентвойтъ, лянтвойтъ*), 14 iždininkų (*скарбный, подскарбий, подскарбий дворный, подскарбий земский, подскарбий короля его милости, подскарбий великого князства Литовского, skarbnu, podskarbi*). Yra devyni urėdai (*вradникъ, урадникъ*), devyni arklidininkai (*конюший, конюхъ, подконный, конюший короля его милости, koniuszy, koniuszy W.Ks. Litewskiego*), aštuoni sekretoriai (*секретарь короля его милости, секретарь его королевской милости, sekretarz, sekretarz Krola J.M.*), septyni vietininkai, galbūt vienuolyno vyresnieji, (*наместникъ*), septyni taurininkai – rūmininkai, atsakingi už vynu pilstymą karaliui ir karaliaus vynu rūšį (*чашиникъ господарський, подचाший господарський, подчаший великого князства Литовского, czesnik, cześnik W.Ks. Litewskiego*). Užfiksuoti septyni miškininkai (*лесничий, лешичы господарський, lesniczy*), šeši raktininkai (*ключникъ, подключий*), šeši kancleriai ir rakancleriai (*канцлеръ великого князства Литовского, подканцлеръ, подканцлерый великого князства Литовского, podkanclerzy, podkanclerzy W.Ks. Litewskiego*), penki burmistrai (*городничий, burmistrz*). Pasitaikė keturi medžiokliai (*ловчий короля его милости, lowczy, lowczy W.Ks. Litewskiego*), trys pastalininkiai – asmenys, atsakingi už karaliaus stalą (*podstoli*), du lovos tvarkytojai ar patalininkai (*ложничий его кр. мл., ложничий короля его милости*). Užrašyta po vieną administratorių (*администраторъ*), revizorių (*rewizor*), tiltininką (*мостовничий*), referendorių (*реверендаръ*) – raštininką, rinkdavusį ir pateikdavusį skundus LDK didžiajam kunigaikščiui.

Galima išskirti nemažą grupę kariuomenės pareigūnų. Daugiausia tarp jų vėliavininkų (*хоружий, хоружий дворный, хоружий Татарский, хоружыць, choraży, choraży tatarski*) – 133. Vėliavininkas – tai XV amžiuje LDK įsteigtas karinis laipsnis. Vėliavininkas

vadovavo kariniam daliniui, susidedančiam iš 25 – 80 karių. Paviete būdavo po vieną vėliavininką. Jis pranešdavo bajorams apie visuotinį šaukimą, sušaukdavo bajorus, patikrindavo juos ir jų ginklus. Vėliavininkas buvo pavaldus didžiajam, arba lauko, etmonui. Užrašyti 53 vaivados (*воевода, воеводичъ, wojewoda*), 39 maršalkos, arba maršalai, (*маршалокъ, маршалокъ господарський, маршалокъ Татарский, маршалокъ владычный, маршалокъ пана старосты, маршалокъ пана воеводы, маршалокъ короля его милости, маршалокъ его королевске милости, маршалокъ дворный, маршалокъ земський великого князства Литовского, marszalek, marszalek tatarski*). Užfiksuotas 21 rotmistras (*ротмистръ, ротмистръ господарський, ротмистръ короля его милости, ротмистръ его королевской милости, rotmistrz, rotmistrz Krola J.M.*). Rotmistras – tai kavalerijos laipsnis, atitinkantis pėstininkų kapitono laipsnį. Rotmistras samdydavo algininkus, iš kurių sudarydavo kavalerijos vėliavas. Kiekvienos vėliavos algininkai klausydavo tik savo rotmistro, o šis buvo pavaldus lauko etmonui ir didžiajam etmonui. Užrašyta 13 kaštelionų (*кашталянъ, kasztelan*). Kaštelionas – tai provincijos urėdas, kuris pasireikšdavo tik visuotinio bajorų šaukimo metu. Iš centrinio pavieto vėliavininko kaštelionas perimdavo susirinkusią šauktinę bajorų kariuonę ir perduodavo ją vaivadais. Sąrašuose rasta 11 vaiskių (*войский, wojski*). Vaiskiai – tai provincijos urėdai. Jų buvo po vieną paviete. Vaiskiai buvo atsakingi už tvarką paviete karo metu, kuomet bajorai būdavo išvykę kariauti. Vaiskiai gyvendavo pilyje ir ją prižiūrėdavo. Užrašyta 11 atamanų (*атаманъ, отоманъ, отомановичъ, ataman*). Visi atamanai buvo iš totorių sąrašų. Aštuoni asmenys pavadinti kariais arba kareiviais (*воинъ, жолнеръ*), penki – kazokais (*казакъ*). LDK kariuomenėje kazokai sudarė samdomos kavalerijos, kartais – pėstininkų vėliavas. Sąrašuose rasti keturi šauliai (*стрелець*). LDK kariuomenėje šaulių buvo nedaug ir tik rusų žemėse. Užrašyti trys etmonai (*гетманъ, гетманъ наивышший великого князства Литовского*). Etmonas – tai LDK

kariuomenės vadas. Užrašyti du kalavijininkai (*мечникъ, мечный господарьски*). Valstybėje buvo ir LDK, ir pavieto kalavijininkų. Rasti du atsarginiai (*запасникъ*), vienas žemės sienų prižiūrėtojas (*заставникъ*). Užfiksuotas ir vienas generolas (*general Króla J.M. nadworny*). Karaliaus rūmų generolas tikriausiai vadovavo rūmų raitajai ir pėsčiajai gvardijai. Generolas – tai aukščiausias karinis laipsnis. Pirmą kartą jis pavartotas Prancūzijoje XVI amžiuje; iš ten greitai pasiekė ir Lietuvą (minimas 1631 metų dokumente).

IŠVADOS

Visoje LDK, išskyrus Volynę, vyrauja patroniminė vyrų įvardijimo sistema.

Tėvardžiai visoje LDK, išskyrus Žemaitiją, – vien tik slaviškų priesagų *-овичъ, -евичъ, -ичъ* vediniai. Tik Žemaitijoje tėvardžiai, greta slaviškų priesagų, sudaromi ir su lietuviškomis patroniminėmis priesagomis.

Ne visuose įvardijimuose yra po vieną tėvardį – patronimai gali būti du. Pirmąjį reikėtų laikyti tėvardžiu, o antrąjį – tėvo tėvardžiu.

Įvardijimus dažniausiai sudaro vien asmenvardžiai. Tačiau kartais į juos įeina ir asmenvardžius paaiškinančių bendrinių žodžių.

Populiariausi vyrų įvardijimo būdai: 1) vardas + patronimas (79,4%); 2) vardas + *-sk* tipo asmenvardis (6,9%); 3) vardas (6%).

1567 metų dokumente užrašytos 77 giminės. Jos turi savo vardus. Tikėtina, kad giminės pavadinimas, perkeltas į asmens įvardijimą, vėliau galėjo virsti pavarde.

1567 ir 1631 metų dokumentuose galima rasti duomenų apie ankstyvasias pavardes.

Tarp bendrinių žodžių, paaiškinančių asmenvardžius, vyrauja luomo nuorodos (55,3%). Trečdalis visų nuorodų susijusios su pareigybe ir amatu (33,1%). Palyginti nedaug yra šeimyninės padėties ir giminystės (6,3%) bei tautybės (5,3%) nuorodų.

LITERATŪRA

1. *Būga K.* Apie lietuvių asmens vardus, *in:* Rinkiniai raštai. Vilnius, 1958. T. 1. P. 201 – 269.

2. *Butkus A.* Lietuvių pravardės. Kaunas, 1995.

3. *Jonikas P.* Asmenvardžiai ir vietovardžiai, *in:* Lietuvių enciklopedija. Bostonas, 1968. T. 15.

4. Lietuvių pavardžių žodynas (ats. red. – A. Vanagas). Vilnius, 1985. T. 1; 1989. T. 2.

5. *Leskien A.* Litauische Personennamen. Indogermanische Forschungen. Strassburg, 1910. Bd. XXVI. S. 325 – 352.

6. *Leskien A.* Die lit. zweistaemmigen Personennamen. Indogermanische Forschungen, 1914 – 1915. XXXIV. S. 296 – 333.

7. *Maciejauskienė V.* Lietuvių pavardžių susidarymas. Vilnius, 1991.

8. *Maciejauskienė V.* Vienkamieniai lietuviškos kilmės vardai XVI amžiuje // Darbai ir dienos. Kaunas, 1997. 4 (13). P. 111 – 133.

9. *Ragauskaitė A.* XVI amžiuje II pusės Kauno miestiečių lietuviškos kilmės asmenvardžiai // Lietuvių kalbotyros klausimai. T. XLI. P. 145 – 156.

10. *Salys A.* Mūsų lietuviškieji vardai, *in:* Raštai. T. 2. Tikriniai vardai. Roma, 1983. P. 1266 – 1270.

11. *Skardžius P.* Die Bindenvokale in den litauischen zweistaemmigen Personennamen. Festschrift fuer Max Vasmer zum 70. Geburtstag am 28. Februar 1956. Berlin, 1956. S. 502 – 509.

12. *Skardžius P.* XVI amžiaus lietuvių asmenvardžiai, *in:* Rinkiniai raštai. T. 4. Vilnius, 1998. P. 620 – 634.

13. *Zinkevičius Z.* Lietuvių antroponimika. Vilnius, 1977.

14. *Бірыла М. В.* Беларуская антрапанімія. Мінск, 1966.

15. *Бірыла М. В.* Беларуская антрапанімія. Мінск, 1969.

16. *Юркенас Ю.* Древние сложные имена в письменных памятниках Великого княжества Литовского (Рукопись). Вильнюс, 1966.

17. *Юркенас Ю.* Онимизация апеллятивов и развитие индоевропейских антропонимических систем. Москва, 1979.

18. Литовская Метрика, ч. III: Книги Публичныхъ Дель. Переписи войска Литовскаго. Петербург, 1915.

19. *Borawski P., Sienkiewicz W., Wasilewski*

T. Rewizja dóbr Tatarskich 1631 r. sumariusz i wypisy. Acta Baltico – Slawica, XX. Wrocław etc., 1991.

20. Акты, издаваемые Виленскою комиссією для разбора древнихъ актовъ. Т. 31: Акты о литовскихъ татарахъ. Вильна, 1906.

Jūratė Čirūnaitė

NAMING IF MEN IN THE 16 – 17-TH CENTURY OF THE GRAND DUTCHY OF LITHUANIA IN THE DOCUMENTS OF THE ARMY

Summary

In the whole Grand Duchy of Lithuania, except Volynė, patronymic male naming system is predominant. Patronymics in the whole GDL, except Žemaitija, have derivatives only of Slavic suffixes such as –обучь, - ебучь, - ичь. Only in Žemaitija, aside Slavic suffixes, patronymics are formed out of Lithuanian patronymic suffixes. Not all names have one patronymic. Sometimes there are two of them. The first one should be considered as a name derived from the name of one's father, the second one is a name of one's father's father. We can find data about the early surnames in the documents of 1567 – 1631.

МУЖСКОЕ НАИМЕНОВАНИЕ В ПЕРЕПИСЯХ ВОЙСКА ЛИТОВСКОГО XVI – XVII ВЕКОВ

Резюме

Во всём Великом Княжестве Литовском, кроме Волыни, чаще всего встречается патронимическая система мужского наименования. Патронимы во всём государстве, кроме Жемайтии, образуются только при помощи славянских суффиксов -овичь, -евичь, -ичь. Только в Жемайтии патронимы образуются и при помощи славянских, и при помощи литовских патронимических суффиксов. В наимено-

вании иногда встречаются не один, а два патронима. Первый образуется от имени отца, второй – от имени деда. Самые популярные типы мужского наименования: 1) имя + патроним (79,4%); 2) имя + антропоним, образованный при помощи суффикса -ск- (6,9%); 3) имя (6%). В документе 1567 года записаны 77 родовых имён. В документах 1567 и 1631 годов можно найти сведения о первых фамилиях. Одни наименования состояются только при помощи антропонимов, другие же – и при помощи их поясняющих имён нарицательных. Имена нарицательные можно разделить на следующие группы: сословные (55,3%), должностные (33,1%) родословные или обозначающие семейное положение (6,3%) и национальные (5,3%).

Recenzavo dr. Ilona Mickienė

Už pagalbą rašant straipsnį autorė dėkoja istorikams habil. dr. Tamarai Bairašauskaitei ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos skyriaus vedėjui Arvydui Pociūniui.